

راهکارهای مبارزه با جرم پولشویی از رهگذر بانکداری الکترونیک

بهار وایزی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه بین الملل کیش

چکیده

پولشویی عبارت از انجام دادن یک رشته اقداماتی است که به منظور پنهان ساختن منشاء نامشروع یا تغییر ماهیت غیرقانونی درآمدهای حاصل از جرائم سازمان یافته فراملی و تبدیل آن به سرمایه و دارایی به ظاهر قانونی صورت می گیرد. نظر به این که بانک ها به طور طبیعی و حسب وظایفی که برعهده دارند، خدمات گوناگونی از قبیل سهولت انتقال پول از نقطه ای به نقطه دیگر، امکان بهره برداری یا واریز نمودن پول به حساب های بانکی توسط افراد متعدد، ارائه تسهیلات الکترونیکی ارزی، گشایش اعتباری ارزی، صدور ضمانت نامه های بانکی، حفظ اسرار مشتریان و غیره ارائه و به انجام می رسانند. بدین لحاظ استفاده از فعالیت های بانکی بهترین زمینه را برای پولشویی فراهم می کند. از این رو هدف پژوهش حاضر بررسی «راهکارهای مبارزه با جرم پولشویی از رهگذر بانکداری الکترونیک» است. روش بررسی از نوع توصیفی- تحلیلی با استفاده از کلیه کتاب ها و منابع حقوقی معتبر در دسترس، آئین نامه های مربوط به قانون مبارزه با پولشویی کلیه بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری استفاده گردید.

واژه های کلیدی: نظام بانکی، چالش ها، پولشویی، پولشویی الکترونیکی، پیشگیری.

مقدمه

در دهه اخیر با توسعه فضای مجازی و تنوع سبد خدمات و محصولات و افزایش چرخه پولی جابجایی وجوه نیز صورت جدیدی پیدا کرده و بیشتر انتقال وجوه از طریق بانکداری الکترونیک انجام می‌گردد. با رشد روزافزون معاملات تجارت الکترونیک^۱ در سطح جهان و نیاز تجارت به حضور بانکها جهت نقل و انتقال منابع مالی، بانکداری الکترونیک به عنوان بخشی تفکیک‌ناپذیر از تجارت الکترونیک، دارای نقشی اساسی در اجرای آن است. به جرأت می‌توان گفت، بدون بانکداری الکترونیک، تجارت الکترونیک نیز محقق نخواهد شد. پیدایش و گسترش فناوری پول و بانکداری الکترونیک انجام بررسی‌های کارشناسی و توجه به مسائل و خطرات مرتبط با آن از جمله پولشویی را ضروری ساخته است. تمامی عملیات مجرمانه یا غیرقانونی سودآور از قبیل اخاذی، قاچاق اسلحه و مواد مخدر در نهایت به پولشویی ختم می‌شود. این در حالی است که پدیده پولشویی به مرور زمان رشد و تکامل یافته و هر روز در چهره‌های جدیدی ظاهر شده است، به نحوی که ممکن است در طول زمان از لحاظ ماهیت تفاوت چندانی نکرده باشد، ولی از لحاظ نحوه ارتکاب دچار تحولاتی شده باشد که برای جامعه بسیار خطرناک تر از پیش است.^۲ پولشویان اغلب، شبکه‌های خود را به کشورهای منتقل می‌کنند که سیستم‌های مالی ضعیف دارند یا کشورهای که اقدام مؤثری علیه پول شویان انجام نمی‌دهند. از آنجا که بانکها هسته اصلی شبکه حفاظت از سیستم مالی هستند، بنابراین کارایی یک نظام ضدپول شویی به میزان زیادی بستگی به کوشش بانکها در مبارزه با پولشویی دارد.

پیشینه تحقیق

- حبیب زاده و همکاران (۱۳۹۰)، نیز در پژوهشی خود نقش بانکداری الکترونیکی در پولشویی و روش‌های مقابله با آن را مورد بررسی قرار داد و نتایج آن نشان داد: فناوری اطلاعات و ارتباطات اگر در بستری ناامن ارائه شود، می‌تواند با گسترش و تحول پولشویی، شیوه‌های ارتکاب آن را توسعه دهد و تسهیل کند. بنابراین ضرورت دارد که در تدوین سیاست اقتصادی، مالی و جنایی این موضوع مد نظر قرار گیرد.^۳

- کشتکار (۱۳۹۰)، نیز راهکارهای مبارزه با پولشویی در بانکها و مؤسسات اعتباری را مورد بررسی قرار داد یافته‌های او نشان داد بر اساس تجربه کشورهای مختلف در زمینه مبارزه با پولشویی شناسایی مشتری‌ها شامل شناسایی سپرده‌گذاران و سایر استفاده‌کنندگان از خدمات بانکی می‌باشد. احراز هویت مشتری بر اساس کارت شناسایی معتبر و هوشیار بودن کارکنان بانک نسبت به مبادلات مشکوک و غیرمعمول، از الزامات سیستم شناسایی مشتری است که ضمن ترساندن پولشویان، به کشف فعالیت‌های پولشویی و برنامه‌های تأمین مالی تروریسم کمک می‌کند. نخستین و ضروری‌ترین گام در یک سیستم شناسایی مشتری، تأیید هویت مشتری است. پس از مرحله شناسایی مشتری، مرحله ارزیابی صحیح ریسک مشتری بر اساس اطلاعات حاصل شده از مرحله قبل است. سپس مرحله گزارش موارد مشکوک است. در این مرحله نیز وجود یک سیستم مؤثر شناسایی مشتری بسیار کارساز و حیاتی است.^۴

- شهبازی و همکاران (۱۳۹۲)، نیز اثرات بانکداری الکترونیک بر پدیده پولشویی را از نظر اقتصاد ایران مورد مطالعه قرار داد، نتایج حاصل حاکی از: (۱) افزایش نابرابری درآمدی اثر مثبت و معناداری بر شاخص پولشویی (اقتصاد زیرزمینی) در کشور داشته است؛ به بیان دیگر با افزایش شکاف درآمدی و تضاد طبقاتی، انگیزه‌های حضور در اقتصاد زیرزمینی و افزایش حجم فعالیت‌های

^۱. E-commerce

^۲. صادقی عمروآبادی، بهروز. گوگردچیان، احمد و نجفعلی شهبازی. (۱۳۹۱). پیشین، ص ۱۰۰.

^۳. حبیب‌زاده، محمدجعفر. (۱۳۹۰). «نقش بانکداری الکترونیکی در پولشویی و روش‌های مقابله با آن»، فصلنامه پژوهش‌های تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۱.

^۴. کشتکار، مریم. (۱۳۹۰). پیشین، ص ۱۶۸-۱۶۰.

پولشویی بیشتر می‌شود.^۲ رشد تولید ناخالص سرانه اثر منفی بر پولشویی داشته و نشان می‌دهد افراد با حرکت به سمت فعالیت‌های قانونی و شفاف از حجم اقتصاد زیرزمینی و پولشویی در کشور کاسته خواهد شد.^۳ با افزایش و رشد تعداد افراد جوان کشور، شاخص پولشویی و اقتصاد زیرزمینی در کشور رشد داشته است و نشان می‌دهد جوانان چنانچه مسیر صحیحی برای تولید و خدمت وجود نداشته باشد، به دلیل ریسک‌پذیری ایشان انگیزه بالایی برای حضور در اقتصاد زیرزمینی و افزایش پولشویی در کشور دارند.

- شاکری (۱۳۹۳)، نیز با مطالعه تطبیقی قوانین مبارزه با پولشویی در ایران و جهان نشان داد پولشویی واقعیت غیرقابل اجتناب عصر مدرن می‌باشد. با وجود افزایش پیچیدگی‌ها و دامنه عملکرد آن ورای مرزهای مرسوم بین‌المللی، اعتقاد صاحب‌نظران بر این است که کماکان ابعادی از آن قابل کنترل است. گرچه راه‌حل‌های جلوگیری از فرآیند پولشویی در سطح ملی و بین‌المللی در مقایسه با سایر انواع جرم و جنایت غیرمعمول به نظر می‌رسند، اما به طور کلی با در نظر گرفتن امکانات موجود در سطح بین‌المللی و توانایی سازمان‌های بین‌المللی، دستیابی به موفقیت تا حدود زیادی امکان‌پذیر است. موفقیت در این مبارزه بیش از همه به تشخیص صحیح مسأله و شناخت مناسب آن بستگی دارد. همچنین با مروری بر تحقیقات خارجی صورت گرفته بر موضوع پولشویی نشان می‌دهد در آمریکا و مالزی بین جرایم و بیکاری یک ارتباط منطقی وجود دارد.^۵

- مک‌رل (۲۰۰۸)، نیز در مطالعات خود دریافت پولشویی فرآیندی است که به جرم و جنایت ارزش بخشیده و آن‌ها را به لحاظ اقتصادی به صرفه می‌کند. پولشویی توانایی آن را دارد که به صورت غیرعادلانه کیفیت‌های اجتماعی و اخلاقی را به افرادی می‌دهد که شایسته این کیفیت‌ها نبوده، نتایج واقعی پولشویی بیش از آنکه اقتصادی باشد، اجتماعی است و پولشویی نتایج منفی اجتماعی شدیدی را به همراه خواهد آورد.^۷

- مک‌داول (۲۰۱۰)، در نتایج مطالعات خود بیان کرد پولشویی بدون شک یکی از بزرگترین تهدیدها در برابر پایداری اقتصادی و اجتماعی ملی و بین‌المللی است که جهان در حال حاضر با آن رو به رو است.^۸

مبحث اول: پولشویی^۹

برای بسیاری از جرم‌ها، انگیزه اولیه پول است، زیرا اصولاً کنش افراد و حتی دولت‌ها بستگی به قدرت اقتصادی آن‌ها دارد. به دنبال محیط صلح‌آمیز بعد از جنگ سرد، آزادسازی مالی و جهانی شدن کشورها باعث شد که قدرت اقتصادی تا حدود زیادی جانشین قدرت نظامی و جمعیتی کشورها شود. به عبارت دیگر، در عصر حاضر پول تبدیل به معیار واحد قدرت شده و در تمامی شئون زندگی انسانی نفوذ کرده است. به این ترتیب، در جهان جرم و جنایت نیز می‌توان چنین ادعا کرد که پولشویی مشخص‌ترین نوع جرم می‌باشد. پولشویی فرآیندی است که به جرم و جنایت ارزش بخشیده و آن‌ها را به لحاظ اقتصادی به صرفه می‌کند. پولشویی توانایی آن را دارد که به صورت غیر عادلانه کیفیت‌های اجتماعی و اخلاقی مانند حقانیت و احترام را به افرادی بدهد که شایسته این کیفیت‌ها نبوده، بلکه به شکل ناعادلانه‌تری، قدرت اقتصادی را از افراد پیر و قانون و مالیات‌پردازان به مجرمین انتقال می‌دهد. این استفاده ناصحیح از قدرت اقتصادی، ساختار اجتماعی یک جامعه را دچار اختلال می‌کند. به طور ساده، پولشویی درآمد را از افراد خوب به افراد بد منتقل می‌کند. این امر این ذهنیت را در عده‌ای ایجاد خواهد

^۵. شاکری، عباس. (۱۳۹۳). «مطالعه تطبیقی قوانین مبارزه با پولشویی در ایران و جهان»، تازه‌های اقتصاد، سال هشتم، شماره ۱۲۹.

^۶. Mackrell

^۷. Mackrell, N. (1996). Economic Consequences Of Money Laundering. In A. Graycar, & P. Grabosky (Eds.), Money Laundering In The 21 St Century: Risks And Countermeasures, Canberra: Australian Institute Of Criminology, P28.

^۸. Mcdowell, J. (2001). The Consequences Of Money Laundering And Financial Crime, Economic Perspective, 6(2), 6-8.

^۹. Basel Committee on Banking Supervision

نمود که ایراد جرم علی‌رغم پیامدهای منفی آن، به صرفه خواهد بود. به عبارت دیگر، نتایج واقعی پولشویی بیش از آنکه اقتصادی باشد، اجتماعی است و پولشویی نتایج منفی اجتماعی شدیدی را به همراه خواهد آورد.^{۱۰} در این بحث سعی شده پولشویی را تعریف و نتایج پولشویی، مراحل پولشویی، قوانین مبارزه با پولشویی در ایران و جهان، کوشش‌های جهانی برای مبارزه با پولشویی و توصیه‌نامه‌های جهانی برای مبارزه با پولشویی را مورد بررسی قرار دهیم.

گفتار اول: انواع پول ایجاد شده با توجه به نوع فعالیت

اقتصاد زیرزمینی حامل دو نوع فعالیت مجرمانه و غیرقانونی است. معاملات مربوط به قاچاق کالا، ارز، مواد مخدر و انسان، ارتشا و اختلاس عملیات مجرمانه محسوب می‌شود و فرار مالیاتی و فرار سرمایه نوعی عملیات غیرقانونی به شمار می‌روند. بسته به اینکه منشأ دریافت پول، قانونی، غیر قانونی و مجرمانه باشد به ترتیب «پول تمیز»،^{۱۱} «پول خاکستری»^{۱۲} و «پول کثیف»^{۱۳} ایجاد می‌شود که پول کثیف عموماً نوعی «پول ملتهب»^{۱۴} نیز می‌باشد. به عبارتی، فرآیند کسب درآمد گاه صرفاً به لحاظ اخلاقی مذموم است و زمانی علاوه بر مذمت اخلاقی، محکومیت قانونی را نیز به همراه دارد. حالت اول، پول خاکستری و حالت دوم، پول کثیف را ایجاد می‌کند. پول کثیف نوعی پول ملتهب نیز می‌باشد؛ یعنی پولی است که به لحاظ تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و قانونی از کشورها خارج و به مناطق امن روانه می‌شود. در فرار سرمایه که عموماً با پولشویی اتفاق می‌افتد، هر سه نوع پول تمیز، خاکستری و کثیف وجود دارند. در نتیجه، تمامی پول‌هایی که به هر نحو و هر شکل نیاز به شستن دارند، لزوماً از عواید حاصل از جرم نبوده و پول خاکستری نیز ممکن است از ابتدا پول تمیزی باشد که صرفاً با ارتکاب عملی غیر قانونی ایجاد شده است.^{۱۵}

جهان وارد مرحله‌ای جدید از جرم و جنایت شده که در آن بزهکاران معمولی و دزدان در معرض خطر کمتری نسبت به تروریست‌ها، سوداگران مواد مخدر، قاچاقچیان اسلحه و پولشویان هستند. در گذشته، افراد قربانیان عمده جرم و جنایت بودند، اما در عصر جدید تبهکاری، قربانیان اصلی، سیستم‌های اقتصادی، ملت‌ها و دولت‌ها هستند. جنایات جدید در دامنه‌ای وسیع‌تر سلامت عمومی، امنیت و منابع اقتصادی را هدف قرار می‌دهند. پولشویی بدون شک یکی از بزرگترین تهدیدها در برابر پایداری اقتصادی و اجتماعی ملی و بین‌المللی است که جهان در حال حاضر با آن روبه‌رو است.^{۱۶} پولشویی در ارتباط با مجرمانی است که حجم قابل توجهی از منابع پولی را در اختیار دارند. از آنجا که پولشویی، منابع مالی لازم را برای سوداگران مواد مخدر، تروریست‌ها، قاچاقچیان اسلحه و دیگر انواع جرم و جنایت جهت به فعالیت واداشتن و گسترش تشکیلات اقتصادی آن‌ها فراهم می‌آورد، با پیامدهای ویران‌کننده اجتماعی روبه‌رو است و تهدیدی برای امنیت ملی به شمار می‌رود. حجم عظیم منابع نقدی، قدرت گروه‌های سازمان یافته جرم و جنایت را بالا می‌برد و قابلیت‌های پولشویی برای از میان برداشتن آن حیاتی است. امروزه ثابت شده است که پولشویی آثار منفی اقتصادی، سیاسی، قضایی و اخلاقی دارد. پولشویان برای جابه‌جا کردن نقدینگی، قانونی جلوه‌دادن پول و مخفی ساختن فرآیندهای مجرمانه حصول آن از دید مجریان قانون، دست به جرایم مختلفی اعم از ارتشا، دزدی و عملیات تروریستی می‌زنند. در نخستین دهه از هزاره سوم، مبارزه علیه پولشویی از جنبه داخلی و بین‌المللی در کشورهای مختلف بسیار مهم شد و پولشویی به مسأله‌ای جهانی تبدیل گردید. این امر به‌ویژه مرهون سه دهه فعالیت در اواخر قرن بیستم است. در این راستا بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای برای کمک به جلوگیری از پولشویی،

¹⁰ . Mackrell, N. (1996). Economic Consequences of Money Laundering. In A. Graycar, & P. Grabosky (Eds.), Money Laundering in the 21 st Century: Risks and Countermeasures, Canberra: Australian Institute of Criminology, P28.

¹¹ . Clean Money

¹² . Grey Money

¹³ . Dirty Money

¹⁴ . Hot Money

¹⁵ . جزایری، مینا. (۱۳۸۳). «نگاهی به جرم پولشویی و اسناد بین‌المللی مهم مرتبط با آن»، روند، شماره ۴۳-۴۲، صفحات ۱۶۹-۲۱۵.

¹⁶ . McDowell, J. (2001). The Consequences of Money Laundering and Financial Crime, Economic Perspective, 6(2), 6-8.

سازمان‌های ضد پولشویی را تشکیل داده‌اند. عموماً سطح دانش دولتمردان، دانشگاهیان، مجریان قانون، شاغلین سیستم مالی و حتی قانونگذاران نسبت به پولشویی و شیوه‌های نوین آن، پایین است. تربیت نیروی‌های کارآزموده و مطالعه جنبه‌های مختلف پولشویی در هر کشور از اهمیت زیادی برخوردار است. بانکداران، شاغلین سازمان‌های مالی و صاحبان کسب و کارهای کوچک باید از توانمندی لازم جهت تشخیص و مقابله با پولشویی بالقوه و بالفعل برخوردار باشند. مشکل اینجاست که همانند یخ‌زدن آب و تغییر شکل ظاهری آن، پول نیز می‌تواند نمود عینی خود را تغییر دهد. پول می‌تواند به مال التجاره یا ملک تبدیل شود، به کشور دیگری انتقال داده شده و یا از طریق شرکت‌های مجازی شسته شود. این استحاله بی‌پایان، پیگیری رد پول را به شدت مشکل می‌سازد.^{۱۷} در مقایسه با مجرمینی که تنها محدودیت آن‌ها ابتکار و قدرت تخیل آن‌هاست، نهادهای مجری قوانین در سطح ملی و بین‌المللی، محدود به عمل در چهارچوب قانون و چهارچوب حوزه قضایی خود هستند. این واقعیت این ایده را به ذهن متبادر می‌سازد که هرچه حوزه قضایی محدودتر شود، چشم‌انداز موفقیت در مبارزه با پولشویی نیز محدودتر خواهد شد. پولشویی واقعیت غیرقابل اجتناب عصر مدرن می‌باشد. باوجود افزایش پیچیدگی‌ها و دامنه عملکرد آن ورای مرزهای مرسوم بین‌المللی، اعتقاد صاحب‌نظران بر این است که کماکان ابعادی از آن قابل کنترل است. گرچه راه‌حل‌های جلوگیری از فرآیند پولشویی در سطح ملی و بین‌المللی در مقایسه با سایر انواع جرم و جنایت غیر معمول به نظر می‌رسند، اما به‌طور کلی با در نظر گرفتن امکانات موجود در سطح بین‌المللی و توانایی سازمان‌های بین‌المللی، دستیابی به موفقیت تا حدود زیادی امکان‌پذیر است. موفقیت در این مبارزه بیش از همه به تشخیص صحیح مسأله و شناخت مناسب آن بستگی دارد.^{۱۸}

مبحث دوم: پول الکترونیکی

گفتار اول: مفهوم پول الکترونیکی

پول الکترونیکی^{۱۹} با اسامی مختلف Digital money, Ecash, و Emoney به انگلیسی و در فارسی با عباراتی نظیر پول بر پایه اطلاعات، پول غیرقابل لمس، پول رقمی و پول الکترونیکی شناخته شده است. هویت پول الکترونیکی از لحاظ ساختاری، عبارت است از بیت‌های موجود در حافظه رایانه، که دارای ارزشی برابر با ارزش پول نقد می‌باشد.^{۲۰} پول الکترونیکی مانند، کارت‌های اعتباری، چک الکترونیکی و موارد مشابه آن، فقط حاوی اطلاعات پولی نیست بلکه دارای خاصیت پول حقیقی است. وجه نقد الکترونیکی روشی برای پرداخت‌های رایانه‌ای و اینترنتی می‌باشد. بدین نحو که یک فرد می‌تواند با انتقال یک عدد از یک رایانه به رایانه دیگر کالا یا خدمات مورد نیاز خود را تهیه کند این اعداد که نشان‌دهنده جمع پول واقعی فرد است به صورت کد درآمده و حالت استعاری دارد. یکی از شیوه‌های مورد استفاده پول الکترونیکی کشتن^{۲۱} می‌باشد. روش عمل کشتن (شبکه پول الکترونیکی) عموماً به این نحو است که استفاده‌کننده شماره‌ای مجرد از کشتن خریداری می‌کند. این شماره معرف ارزش پولی است و تنها برای مالک آن قابل تعریف می‌باشد. دارنده می‌تواند هر آنچه را که می‌خواهد در هر کجا خریداری نموده و پس از ارسال آن به فروشنده کالا و خدمات، قابلیت استفاده مجدد آن برای فروشنده وجود دارد. بنابراین فروشنده می‌تواند آن را از طریق کشتن، نقد نماید یا در گردش معاملاتی از آن استفاده کند. این پول از طرق مختلف قابل خریداری است و از آنجا که این پول در سطح جهان رایج است از تمام مراکز اقتصادی و بانکی قابل تهیه است.

^{۱۷} . Quickstad, J.D.(1996). Financial services security: The paper chase. Security Management, 40, (2), P 50.

^{۱۸} . Richards, J.R. (1999). Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors, and Financial Investigators. Florida: CRC Press LLC.

^{۱۹} . انتقال الکترونیکی وجوه و بانکداری الکترونیکی در ایران، معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی وزارت بازرگانی، ۱۳۸۳.

^{۲۰} داوری، محمدرضا، اکبری، فرشاده‌داوری، معجد، مهدوی، مهرگان. (۱۳۸۷). پیشین.

^{۲۱} cashnet

نقش‌ها و وظایف پول الکترونیکی به شرح ذیل می‌باشند:

پول الکترونیکی ارزش را به صورت اطلاعات دیجیتالی و بدون وابستگی به حساب بانکی در خود نگه می‌دارد.

پول الکترونیکی می‌تواند از طریق انتقال اطلاعات دیجیتالی ارزش را به دیگری منتقل نماید.

پول الکترونیکی برای پرداخت‌های از راه دور مخصوصاً در شبکه‌های عمومی، مثل شبکه‌های ارتباطی و اینترنت، بسیار مناسب است.

در بعضی موارد پول الکترونیکی نیازی به طرف سوم برای نظارت و تأیید معامله، ندارد.

پول الکترونیکی برای پرداخت‌های با مبالغ کم (کم ارزش) مناسب می‌باشد.^{۲۲}

پول الکترونیکی را به شیوه‌های مختلف تقسیم‌بندی می‌نمایند، در یکی از تقسیم‌بندی‌ها پول الکترونیکی را به دو دسته تقسیم می‌نمایند:

۱. پول الکترونیکی شناسایی شده

این نوع پول الکترونیکی حاوی اطلاعاتی دربارهٔ هویت مالک آن می‌باشد که تا حدودی مانند کارت‌های اعتباری است. این پول‌ها دارای قابلیت ردگیری می‌باشند و هویت دارنده آن قابل شناسایی است. قابلیت استفاده این پول در دو روش پیوسته^{۲۳} و ناپیوسته^{۲۴} امکان‌پذیر است.

۲. پول الکترونیکی غیرقابل شناسایی (بی‌نام و نشان)

این نوع پول دیجیتالی^{۲۵} خصوصیت مخفی بودن هویت فرد دارنده‌اش، را در بردارد و از این لحاظ درست مانند پول کاغذی سنتی عمل می‌کند. هنگامی که پول دیجیتالی از حسابی برداشت شد بدون باقی گذاشتن هیچ اثری می‌توان آن را خرج نمود و با توجه به این نکته که هنگام ایجاد کردن پول دیجیتالی از امضاهای نامشخص استفاده می‌شود امکان پی‌گیری آن برای هیچ بانکی وجود ندارد.^{۲۶} هر کدام از پول‌های الکترونیکی فوق‌الذکر به دو دسته پول الکترونیکی پیوسته و پول الکترونیکی ناپیوسته تقسیم می‌شود. با عدم تمرکز و طبیعت پخش‌شدنی پول الکترونیکی، این نوع از پول دارای همان توانمندی برای جابجایی ساختار اقتصادی است که کامپیوترهای شخصی^{۲۷} بر روی ساختار ارتباطات و مدیریت نظارتی و مراقبتی داشتند.^{۲۸}

پیشرفت‌ها در سه زمینه فن‌آوری باعث بکارگیری وسیع از پول نقد الکترونیکی در اقتصاد گردید، این پیشرفت‌ها عبارتند از:

ارتباط شبکه‌ای سریع و قابل اعتماد با هزینه کم برای هر تراکنش.

فن‌آوری کامپیوتری بهتر که باعث تولید انبوه بردهای کامپیوتری شده است.

رمزنگاری عمومی قدرتمند که باعث کمک به ایجاد اطمینان بیشتر و امنیت در مقابل خطاها شده است.

²² Reed & Davies (1995), P.1.

²³ On-Line

²⁴ Off-Line

²⁵ Digital Cash

^{۲۶} داوری، محمدرضا، اکبری، فرشاد، داوری، مجید، مهدوی، مهرگان. (۱۳۸۷). پیشین.

²⁷ .Personal Computer(PC)

²⁸ .Birch and Mac Evoy ,1996

آنچه که برای سیستم‌های پول الکترونیکی انقلاب محسوب می‌شود، جایگزینی آن‌ها بجای پول نقد کاغذی می‌باشد. یعنی هدف از ابداع آن‌ها، برعهده گرفتن مسؤلیت تراکنش‌های کوچک الکترونیکی که بخش عمده‌ای از تراکنش‌ها را شامل می‌شوند.^{۲۹}

گفتار دوم: مدل‌های پرداخت اصلی در فضای مجازی

به دلیل شرایط ویژه پرداخت‌ها در محیط مجازی از جمله ناشناس بودن، خلاء قانونی، اشتباهات و خلاء سوم شخص، حرکت آسان بین مرزها بدون تفتیش و از همه مهم‌تر پول به‌صورت رشته‌بیت‌های دیجیتالی یا دیگر روش‌های جایگزینی و در نتیجه سخت شدن رهگیری‌ها رشد فزاینده این مدل‌ها بالاخص Non-Bank و Peer to Peer Model، باعث آسان‌سازی و همیشگی نمودن پولشویی حتی از داخل خانه نموده است.

مدل ایجاد به‌وسیله فروشنده:^{۳۰} در این مدل هم ایجاد کننده کارت هوشمند و هم فروشنده کالا یک فرد و یا نهاد می‌باشد.

مدل ایجاد به‌وسیله بانک:^{۳۱} در این مدل فروشنده و ارائه‌دهنده کارت هوشمند از هم جدا هستند و تراکنش‌های مالی از طریق سیستم‌های سنتی مالی تسویه می‌شود.

مدل ایجاد کننده غیر بانک:^{۳۲} کاربر پول الکترونیکی آن را از تولید کننده آن خریده و سپس آن را برای خرید کالا به فروشنده کالا می‌پردازد، فروشنده مجدداً پول الکترونیکی را به تولیدکننده آن پرداخت کرده و پول نقد فیزیکی را دریافت می‌کند.

مدل نظیر به نظیر:^{۳۳} در این روش سیستم بانکی یا غیر بانکی پول نقد الکترونیکی را تولید کرده که قابل انتقال بین کاربران است. تنها نقطه از تباطو بین سیستم پرداخت سنتی و پول الکترونیکی، انجام خرید پول الکترونیکی از تولید کننده آن و خرید آن از فروشندگان (تجار) می‌باشد.^{۳۴}

مبحث سوم: پول و بانکداری الکترونیک

به طور کلی، در سال‌های گذشته تحولات چشمگیری در نظام بانکداری جهان ایجاد شده که در مجموع می‌توان آن را در ۴ دوره بررسی نمود.

دوره اول: عملیات پشت باجه^{۳۵}

این دوره نخستین کاربرد رایانه در بانکداری است. با استفاده از رایانه‌های مرکزی^{۳۶} اطلاعات و اسناد کاغذی تولید شده در شعب به صورت بسته‌بندی شده به مرکز ارسال و پردازش روی آن‌ها انجام می‌شود. در این دوره کاربرد اصلی رایانه محدود به ثبت دفاتر و تبدیل کاغذ به فایل‌های رایانه‌ای است. این فناوری که در دهه ۱۹۶۰ رواج داشت، این امکان را فراهم نمود تا دفاتر و کارت‌ها از شعب حذف و گردش روزانه حساب‌ها در پایان وقت هر روز به رایانه‌های مرکزی برای به روز شدن ارسال

^{۲۹}. داوری، محمدرضا، اکبری، فرشاد، داوری، مجید، مهدوی، مهرگان. (۱۳۸۷). پیشین.

^{۳۰}. The Merchant Issuer Model

^{۳۱}. The Bank Issuer Model

^{۳۲}. Non-Bank Issuer Model

^{۳۳}. Peer to Peer Model

^{۳۴}. Money Laundering in Cyberspace, The World Bank – Financial Sector Working Paper, Nov.2004

^{۳۵}. Bach Office Automation

^{۳۶}. Mainframe Computer

گردد. در این دوره اتوماسیون بانکها تأثیری در جهت رفاه حال مشتریان بانکها نداشت و تأثیر رقابتی چندانی نیز بین بانکها ایجاد نکرد. تنها تأثیر اتوماسیون در این دوره ایجاد سرعت و دقت در موازنه حسابها و حذف دفاتر حساب بود.^{۳۷}

دوره دوم: عملیات جلوی باجه^{۳۸}

این دوره از زمانی آغاز شد که کارمند شعبه در حضور مشتری عملیات بانکی را به صورت الکترونیکی ثبت و دنبال می‌کرد. از اواخر دهه ۱۹۷۰ امکان انتقال لحظه‌ای اطلاعات از طریق به کارگیری پایانه‌ها در جلوی باجه فراهم آمد. این پایانه‌ها که شبیه به رایانه‌های امروزی بودند از طریق شبکه‌های کامپیوتری به رایانه‌های بزرگ مرکزی متصل می‌شدند، امکان انتقال اطلاعات به صورت مؤثر را در بین شبکه‌های بزرگ رایانه‌ای و پایانه‌های ورودی و خروجی به وجود آوردند. در این دوره کارمندان بانکها قادر شدند به صورت آنلاین^{۳۹} به حساب‌های مشتریان دسترسی داشته و عملیات نقل و انتقال پول را در حضور مشتری و به وسیله رایانه‌های موجود انجام دهند، اما کماکان به روزرسانی حسابها و تهیه گزارش‌های مربوطه توسط پردازشگرهای مرکزی، به صورت شبانه انجام می‌شد. در این دوره، تعداد کارکنان بانکها کاهش یافت چرا که هنوز نیاز به افرادی که پاسخگوی مراجعان به بانکها باشند، وجود داشت و مشتریانی هم بودند که هنوز با این سیستم آشنایی نداشتند. در این دوره بعضی نرم‌افزارها کماکان غیریکپارچه و پراکنده بودند و به رغم امکان دسترسی لحظه‌ای کارکنان بانکها به حساب‌های مشتریان، محصولات مختلف بانکها، اعم از انواع حساب‌های بانکی، وامها، خدمات بیمه و نقل و انتقال وجوه، مستلزم مراجعه مشتری به شعب بانکها بود و بانکها نمی‌توانستند به صورت شبکه‌ای به ارائه خدمات بانکی بپردازند.^{۴۰}

دوره سوم: متصل کردن مشتریان به حساب‌هایشان

در این دوره که از اواسط دهه ۱۹۸۰ آغاز شد امکان دسترسی مشتریان به حساب‌هایشان فراهم شد. آنها می‌توانستند با استفاده از تلفن و یا دستگاه‌های خودپرداز^{۴۱} و استفاده از کارت‌های هوشمند یا مغناطیسی و رایانه‌های شخصی به حسابشان دسترسی داشته باشند و عملیات دریافت و پرداخت، نقل و انتقال وجوه را به صورت الکترونیکی انجام دهند. به طور کلی می‌توان گفت در این دوره هنوز وجود نیروی انسانی در شعب بانکها مورد نیاز بود و مشتریان احساس می‌کردند که خدمات بهتری را دریافت می‌کنند. همچنین پول کاغذی هنوز در جریان بود و واریز و دریافت پول یکی از فشارهای کاری روزانه بود. در کل مهم‌ترین ویژگی‌های دوره سوم که آن را از دوره‌های قبل و بعد متمایز می‌سازد، توسعه جزیره‌ای سیستم‌های ماشینی در جلوی باجه و پشت باجه و همچنین توسعه سیستم‌های ارتباطی مشتریان با حساب‌های خود مثل سیستم خودپرداز اتوماتیک و تلفن بانک و فاکس بانک است. از مشکلات این دوره می‌توان به عدم یکپارچگی سیستم ماشینی و جزیره‌ای بودن آن و ناهماهنگی برای ارائه خدمات به مشتریان، عدم وجود تعامل در خطوط مخابراتی مطمئن و نبود پروتکل‌های ارتباطی لازم برای متصل نمودن مشتری به شعب بانک عامل خود و شعب بانک‌های دیگر اشاره کرد.^{۴۲}

دوره چهارم: یکپارچه سازی سیستم‌ها و مرتبط کردن مشتری با تمامی عملیات بانکی

دوره چهارم زمانی آغاز می‌شود که همه نتایج به دست آمده از دوره‌های قبل به طور کامل به سیستم عملیات الکترونیکی انتقال می‌یابند تا هم بانک و هم مشتریان بتوانند به طور دقیق و منظم اطلاعات مورد نیاز خود را کسب نمایند. ورود به این مرحله به

^{۳۷}. عباسی نژاد، حسین. (۱۳۸۸). «بانکداری الکترونیک»، انتشارات سمت.

^{۳۸}. Front Office Automation

^{۳۹}. On-Line

^{۴۰}. صادقی عمروآبادی، بهروز. گوگردچیان، احمد و نجفعلی شهبازی. (۱۳۹۱). پیشین، ص ۱۰۰.

^{۴۱}. ATM

^{۴۲} همان.

امکانات و تکیه‌گاه مخابراتی و ارتباطی پیشرفته و مطمئن نیاز دارد. این دوره با جمع بندی بخش‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری در دوره‌های پیشین به صورت واقعی ارتباط بین بانک و مشتریان را به تصویر می‌کشد. در دوره چهارم می‌توان به سه نکته زیر اشاره نمود:

تلاش برای استانداردسازی نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای رایانه‌ای موجود برای رسیدن به یک سیستم یکپارچه.

تلاش برای تأسیس سیستم‌های یکپارچه و صرف نظر نمودن از سیستم‌های جزیره‌ای پیشین.

به‌وجود آوردن سیستم‌های جدیدی که اساس آن‌ها مشتری است نه حساب مشتری.

در این دوره بانک‌ها قصد دارند این امکان را به مشتری بدهند که بدون رویارویی با کارکنان بانک و بدون تلفن زدن یا مراجعه به دستگاه خودپرداز، صرفاً با استفاده از رایانه شخصی، خدمات متعارف بانکی را از طریق سیستم الکترونیکی بانک دریافت کند. در این دوره صرفه جویی واقعی در نیروی انسانی ممکن شد و پول کاملاً حالت الکترونیکی پیدا نمود و به عنوان ابزار تعامل دو طرف یعنی بانک و مشتری به کار گرفته شد. این دوران در واقع دوره شکل‌گیری بانکداری نوین یا بانکداری الکترونیکی به شمار می‌آید.^{۴۳}

پولشویی و سوءاستفاده از ابزارهای بانکی

مبحث اول: سیستم و ابزارهای بانکی

شیوه پولشویان در استفاده از نظام بانکداری بدین نحوه است، ابتدا وجوه حاصل از ارتکاب جرم را به یک حساب بانکی واریز می‌کنند و سپس شروع به جابجایی پول‌های خود می‌نمایند و در مواردی که بانک‌ها مکلفند که مبالغ هنگفت را به مقامات صلاحیت‌دار گزارش کنند، پولشویان برای فرار از این تکلیف قانونی که زمینه کشف پولشویی را فراهم می‌نماید وجوه حاصل از ارتکاب جرم را توسط افراد متعددی و به صورت مبالغی کمتر از مبلغ معینی که قانوناً بانک باید گزارش کند به حساب واریز می‌نمایند، سپس با استفاده از حواله‌های ارزی مبادرت به انتقال وجوه به کشور دیگری می‌نمایند و در آن کشور پول‌ها را در دادو ستدهای مشروع سرمایه‌گذاری می‌کنند. عمل نقل و انتقال وجوه که توسط سیستم مالی کشورها انجام می‌گیرد، نقش کلیدی در رشد و توسعه اقتصادی دارد. تفاوت در ارائه خدمات توسط بازارهای مالی یکی از دلایل عمده تفاوت در رشد اقتصادی بین کشورها به حساب می‌آید. ثبات و کارایی بازارهای مالی به سازگاری و تعامل بین دو عنصر عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان منابع در این بازار متکی است. تغییر در رفتار این عناصر تحت تأثیر عوامل ناشناخته و غیرقابل کنترل می‌تواند بازارهای مالی را به سمتی هدایت نماید که نه تنها از انجام نقش اصلی خود فاصله بگیرد، بلکه مانعی بر سر راه پیشرفت دیگر بخش‌های اقتصادی نیز به شمار آید. تزریق پول‌های کثیف به هر نوع اقتصاد، بانک‌ها، مسئولین دولتی و بخش‌های اقتصادی را فاسد و سرمایه خارجی و قانونی را بیرون می‌کند و در نتیجه کنترل اول را تنزل بخشیده و بی‌ثبات می‌نماید و موجب فرار سرمایه به صورت غیرقانونی می‌شود و یا اینکه بهره‌مبادلات را تغییر داده و باعث افزایش یا کاهش آن می‌شود. پولشویی عملیات بازارها را مختل می‌کند. زیرا مؤسسات مالی متکی به عواید حاصل از فعالیت‌های مجرمانه، در مدیریت مناسب دارایی‌ها و انجام به موقع تعهدات و عملیات خود با مشکلات و چالش‌های بیشتری مواجه‌اند. معاملاتی که برای مقاصد پولشویی انجام می‌گیرد، می‌تواند تقاضا برای نقدینگی را افزایش دهد. نرخ بهره و ارز را بی‌ثبات کند، به رقابت غیرعادلانه منجر شود و تورم را در کشورهایی که مجرمان در آن جا فعالیت می‌کنند به شدت افزایش دهد. پولشویی اعتبار و

^{۴۳} شهبازی، نجفعلی، (۱۳۸۸). پیشین.

در نتیجه ثبات بازارهای مالی را از بین می‌برد چنانچه یک بانک در نتیجه جرم سازمان یافته سقوط کند، ممکن است تمام سیستم مالی کشور یا حتی نظام مالی کل منطقه مورد نظر دچار آسیب جدی شود.

مبحث دوم: معاملات و عملیات مشکوک

پولشویی در حقوق کیفری به عنوان یکی از جرایم نوین در حال یافتن جایگاه خویش است، عبارت است از فعل و انفعالاتی که توسط مرتکبان جرایم و افراد مرتبط انجام می‌گیرد تا درآمد های نامشروع ناشی از جرم را به صورت درآمدهایی مشروع و پاک درآورد. همچنین منظور از عملیات و معاملات مشکوک عبارت است از معاملات و عملیاتی که اشخاص با در دست داشتن اطلاعات یا قراین و شواهد منطقی ظن پیدا کنند که این عملیات و معاملات به منظور پول شویی انجام می‌شود. منظور از قراین و شواهد منطقی شرایط و مقتضیاتی است که یک انسان متعارف را وادار به تحقیق در خصوص منشأ مال و سپرده گذاری یا سایر عملیات مربوطه می‌کند.

مبحث سوم : رویکرد ریسک محور در مبارزه با پولشویی

پولشویان همواره تلاش دارند به گونه‌ای رفتار نمایند که معاملات غیرمشروع آن‌ها از عملیات مشروع قابلیت تمیز نداشته باشد. لذا بانک‌ها در مواجهه با پولشویان همواره با ریسک‌های قابل توجه و پیچیده‌ای مواجه هستند. از این رو می‌بایست برنامه مبارزه با پولشویی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با رویکرد ریسک محور به نوعی تنظیم گردد که امکان تفکیک حداکثری معاملات غیرقانونی با عملیات قانونی را فراهم نمایند. براساس توصیه‌های چهل‌گانه گروه کاری اقدام مالی (FATF) ضوابط شناسایی مشتری باید مبتنی بر ریسک باشد. در تنظیم ضوابط شناسایی مبتنی بر ریسک، مؤسسات مالی باید بین ریسک‌گریزی یعنی امتناع از عرضه خدمات به افراد مجرم و ریسک پذیری یعنی جذب مشتری جدید توازن ایجاد کنند. براین اساس سخت‌گیری و دقت در پذیرش مشتری‌ها باید متناسب با مشخصات و سابقه مشتری‌ها باشد. همچنین سیاست عدم عرضه یا عرضه خدمات به مشتری‌ها بر ریسک نباید از طرف کارکنان اتخاذ شود بلکه تصمیم‌گیری باید با نظر مدیران باشد. بر این اساس، ساختار برنامه‌های ضدپولشویی باید مبتنی بر ریسک باشد. به این معنی که کنترل‌های مورد نیاز با توجه به ریسک مشتری، ریسک محصول یا خدمتی که به مشتری ارائه می‌شود و ریسک منطقه فعالیت بانک یا سازمان مالی باشد که به مشتری خدمت ارائه می‌دهد. بنابراین بانک‌ها باید قادر به اداره و هدایت یک برنامه ارزیابی ریسک باشند و اطمینان یابند که کنترل‌های اعمال شده متناسب با سطح ریسک مشتری است.^{۴۴}

نتیجه‌گیری

پیدایش و به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در جوامع امروزی و همگرایی تجارت و کسب و کار و بانکداری با آن موجب رشد و توسعه پولشویی گردیده و محیط مناسبی را برای پولشویان سنتی از طریق فضای مجازی به وجود آورده که نه تنها ریسک عملیات پولشویی را افزایش نمی‌دهد، بلکه موجب تسهیل فرایند پولشویی و ایجاد شکل جدیدی از پولشویی تحت عنوان پولشویی الکترونیکی گردیده است. بنابراین می‌توان گفت پول و بانکداری الکترونیکی برای پولشویان ابزار بسیار ارزشمندی محسوب می‌شود؛ زیرا با کم‌ترین هزینه، بیش‌ترین منفعت را نصیب پولشویان می‌کند. این در حالی است که فناوری‌های جدید به دلیل مزایای بی‌شماری که برای جوامع به همراه دارند، قابل حذف نیستند و تنها راهی که باقی می‌ماند دنبال کردن سیاست‌های اصولی‌ای است که از سوءاستفاده کلانی نظیر پولشویی جلوگیری می‌کنند و در عین حال به فعالیت‌های مشروع و قانونی‌ای موجبات پیشرفت جوامع را فراهم می‌آورند، لطمه‌ای وارد نمی‌آورند. به نظر می‌رسد پولشویی الکترونیکی، به رغم کشف برخی از شیوه‌های ارتکاب آن گسترش خواهد یافت و مجرمان مسیره‌ها و شیوه‌های پیچیده‌تری را

^{۴۴} . جلالی فراهانی، امیر حسین. (۱۳۸۷). «پول شویی الکترونیکی»، انتشارات: باشگاه اندیشه، فصلنامه فقه و حقوق، شماره ۴.

برای ادامه فعالیت‌های شان در این فضا ابداع خواهند کرد و همواره چند گام از دست اندرکاران مبارزه با پولشویی جلوتر خواهند بود. بدون تردید یکی از راه‌های موفقیت در امر مبارزه با پولشویی، در گروه، رویکرد اقتصادی و اعمال سیاست راهبردی پیشگیری کننده برای جلوگیری از بهره‌مند شدن تبهکاران از درآمدهای نامشروع حاصل از جرایم منشاء پولشویی است. در راستای تحقق بخشیدن به این هدف مهم و استراتژیک، از آن جایی که مهم‌ترین مجرای پولشویی برای تظهير درآمدهای نامشروع ناشی از فعالیت‌های مجرمانه سازمان یافته از طریق قاچاق مواد مخدر و اسلحه امروزه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری هستند. بدین لحاظ رویکرد اقتصادی برای مسدود ساختن درآمدهای نامشروع حاصل از جرایم سازمان یافته به صورت سیاست‌گذاری و ابزار قانونی امری ضروری و حیاتی است. زیرا در غیر این صورت یعنی با نبود ابزار قانونی برای نظارت و کنترل فعالیت‌های سیستم بانکی در کشور نه تنها سلامت اقتصادی و اجتماعی کشور در معرض خطر قرار می‌گیرد، بلکه به نظام مالی و پولی کشور نیز صدمه وارد می‌گردد به گونه‌ای که باعث قطع رابطه کارگزاری بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری کشور با سایر بانک‌های معتبر جهان نیز خواهد شد. بدین ترتیب قدرت هرگونه چرخش‌های اقتصادی اعم از دریافت و پرداخت‌ها سلب می‌گردد.

مراجع :

۱. انتقال الکترونیکی وجوه و بانکداری الکترونیکی در ایران، معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی وزارت بازرگانی، ۱۳۸۳.
۲. جزایری، مینا. (۱۳۸۳). «نگاهی به جرم پولشویی و اسناد بین المللی مهم مرتبط با آن»، روند، شماره ۴۳-۴۲، صفحات ۱۶۹-۲۱۵.
۳. حبیب‌زاده، محمدجعفر. (۱۳۹۰). «نقش بانکداری الکترونیکی در پولشویی و روش‌های مقابله با آن»، فصلنامه پژوهش‌های تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۱.
۴. داوری، محمدرضا، اکبری، فرشاد، داوری، مجید، مهدوی، مهرگان، بررسی پولشویی الکترونیکی در نظام بانکی به عنوان یکی از جرائم مالی و ارائه چارچوب‌های قانونی مبارزه با آن، ۱۳۸۷، دومین کنفرانس جهانی بانکداری الکترونیکی.
۵. شاکری، عباس. (۱۳۹۳). «مطالعه تطبیقی قوانین مبارزه با پولشویی در ایران و جهان»، تازه‌های اقتصاد، سال هشتم، شماره ۱۲۹.
۶. شهبازی، نجفعلی، نقش بانکداری الکترونیک در پولشویی، ۱۳۸۸، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید.
۷. صادقی عمروآبادی، بهروز. گوگردچیان، احمد، شهبازی، نجفعلی، تحلیل تجربی آثار پول شویی بر رشد اقتصادی، مخارج دولت و نابرابری درآمدی در ایران، ۱۳۹۱، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره ۱.
۸. عباسی نژاد، حسین. (۱۳۸۸). «بانکداری الکترونیک»، انتشارات سمت.
۹. کشتکار، مریم، راهکارهای مبارزه با پولشویی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، ۱۳۹۰، تازه‌های اقتصاد، سال نهم، شماره ۱۳۲.

10. Mackrell, N. (1996). Economic Consequences Of Money Laundering. In A. Graycar, & P. Grabosky (Eds.), Money Laundering In The 21 St Century: Risks And Countermeasures, Canberra: Australian Institute Of Criminology, P28
11. McDowell, J. (2001). The Consequences of Money Laundering and Financial Crime, Economic Perspective, 6(2), 6-8.
12. Money Laundering in Cyberspace, The World Bank – Financial Sector Working Paper, Nov. 2004

13. Quickstad, J.D.(1996). Financial services security: The paper chase. *Security Management*, 40, (2), P 50.
14. Richards, J.R. (1999). *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors, and Financial Investigators*. Florida: CRC Press LLC.